



عنوان کتاب:

امکان‌سنجی تدوین اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان در ایران

پژوهش و نگارش

فرحناز سلطانی

کارشناسی ارشد علوم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران

زمستان ۱۳۹۳

سرشناسه	: سلطانی، فرحناز، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: امکان‌سنجی تدوین اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان در ایران
مشخصات نشر	: تهران: سنگفرش، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۱۰۲ ص.: مصور
شابک	: 978-600-7797-02-0
وضعیت فهرست نویسی	: فنیای مختصر
یادداشت	: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۸۹۰۱۷



نام کتاب	: امکان‌سنجی تدوین اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان در ایران
نگارش	: فرحناز سلطانی-کارشناسی ارشد علوم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران
ناشر	: تهران: سنگ فرش ۱۳۹۴
نوبت چاپ	: اول ۱۳۹۴
تیراژ	: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت	: ۷۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۹۷-۰۲-۰

آدرس انتشارات تهران- خیابان انقلاب - خیابان منیری جاوید- پن بست - پلاک ۸
تلفن: ۰۲۱-۶۹۷۳۳۱۰ - تلفکس: ۰۲۱-۶۶۴۹۳۳۱۷

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ يَبْلُغُكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ، إِنَّ رَيْبَ الْعِقَابِ وَأِنَّ لِنُفُورٍ رَحِيمٍ

و او خدایی است که شما را جانشین گذشتگان اهل زمین مقرر داشت و رتبه بعضی را از بعضی بالاتر قرار داد تا شما را در آنچه به شما داده (در این تفاوت رتبه‌ها) بیازماید، که همانا خدا زود کیفر و بسیار بخشنده و مهربان است. (سوره انعام، آیه ۱۶۵)

تقدیر و شکر

شکر و سپاس مخصوص خداوندی است که نیرو و توانی به من داد، تا بتوانم در مسیر علم و دانش گام بردارم و امید آن‌که بتوانم با لطف و عنایت یگانه مطلق در این مسیر به درستی پیش روم. اکنون که به لطف ایزد متان نگارش این متن به اتمام رسیده است، بر خود لازم می‌بینم از تمام بزرگواران، اساتید و معلمانی که برای تعلیم و تربیت من دلسوزانه تلاش کردند تشکر کنم. این متن خلاصه‌ای از پایان‌نامه اینجانب در تابستان ۱۳۹۲ در دانشکده علوم اطلاعات و دانش‌شناسی است که با نمره ۱۹,۵۰ مورد قبول واقع گرفته است. و پس از آن پژوهش‌های مستمر را در حوزه اصطلاحنامه در پیش گرفته‌ام که ان‌شاء الله این متن بتواند مقدمه‌ای برای علاقه‌مندان این حوزه باشد. که بر خود لازم می‌دانم از تمامی کسانی که من را در این مهم یاری داده‌اند کمال تشکر را داشته باشم.

از سرکار خانم دکتر فهیم‌نیا که نگارش این پایان‌نامه مرهون راهنمایی‌های دلسوزانه و بی‌دریغ ایشان در کسوت استاد راهنما است، تشکر و قدردانی می‌کنم و همچنین از زحمات و مشاوره تخصصی سرکار خانم دکتر حسینی بهشتی، زبان‌شناس و عضو محترم هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران که یاری و مساعدتشان بر غنای علمی این پایان‌نامه افزود، بسیار سپاسگزارم از جناب آقای دکتر کرمدوست که قبول زحمت فرمودند و بی‌چشمداشت مشاوره آماری پژوهش را برعهده داشتند نهایت سپاس و قدردانی را دارم. از اساتید داور سرکار خانم دکتر فاطمه زندیان و سرکار خانم دکتر ناخدا به جهت مطالعه و دقت نظرشان در ارائه نکات تکمیلی و ارائه نقدها و پیشنهادهای ارزشمندشان در راستای کیفیت هر چه بیشتر پایان‌نامه نهایت تشکر را دارم.

همچنین بر خود واجب می‌دانم از اساتید و هیئت علمی دوره تحصیلی کارشناسی‌ام در گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه علامه طباطبائی بویژه جناب آقای دکتر جلالی دیزجی که من را با مفهوم و واژه اصطلاحنامه در

سال ۱۳۸۶ در همایش اصطلاحنامه قم آشنا ساختند و همچنین نظرات بسیار مفیدی را در طول پژوهش ارائه دادند، سپاسگزاری کنم. و همچنین استاد ارجمند سرکار خانم مرتضایی فر که آشنایی با حوزه کودک و نوجوان را موهون تلاش های ایشان برای آشنایی با سازمان های فعال در این حوزه هستم.

تفکر اولیه موضوع این پایان نامه در زمان پژوهشی با عنوان "منابع سازماندهی حوزه کودکان و نوجوانان" در کلاس درس "سازماندهی پیشرفته" با تدریس سرکار خانم دکتر ناخدا و همچنین پژوهشی با نام "آشنایی با منابع مرجع کودک و نوجوان" در درس "مرجع شناسی تخصصی" با تدریس سرکار خانم دکتر اصیلی شکل گرفته است، که از هر دو عزیز به جهت راهنمایی شان سپاسگزارم. همچنین از سایر اساتید هیئت علمی دانشکده کتابداری دانشگاه تهران بویژه جناب آقای دکتر قدایی و جناب آقای دکتر نقشینه به منظور احساس مسئولیت و همراهی های شان و سرکار خانم دکتر نظری به جهت مشاوره های بی دریغشان بسیار ممنونم.

از دانشجویان دکترای دانشگاه تهران، سرکار خانم نسترن پورصالحی، سیده فهیمی فر که علی رغم مشغله کاری همواره با صبر و حوصله پاسخگوی سؤالات من بودند و جناب آقای داریوش علیمحمدی به منظور همراهی ها و گوشزد نکات بسیار مهم و زحمات هایی که در طول نگارش این پایان نامه متحمل شده اند سپاسگزارم.

از همکلاسی های عزیزم بدلیل رقم زدن خرد جمعی در دوران تحصیل و مشاوره های ارزشمندشان نهایت سپاسگزاری را دارم. بویژه از سرکار خانم مریم احمدخانی به پاس مهر و محبت بی حدشان در همراهی، جناب آقای عبدالله جعفری به پاس همراهی در گرایش کتابخانه آموزشی، از سرکار خانم مریم چهره قانی به پاس لطف و محبتشان و جناب آقای وفا قبادپور به پاس سهیم کردنم در دانش عمیقشان و راهنمایی برادرانه و بزرگوارانیشان. از سایر هم دانشکده ای ها و دوستان عزیزم در دانشکده کتابداری در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به پاس دوران پر از شوق و نشاطی که در کنارشان داشتم بسیار سپاسگزارم.

همچنین از همراهی همکاران و دوستان خوبم در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، تیم نرم افزار پژوهیار، طرح دائره المعارف پزشکی اسلام و ایران و اتحادیه انجمن های علمی دانشجویی کتابداری و اطلاع رسانی (ادکا) کمال تشکر را دارم. و نیز قدردان تلاش مؤسسات و مراکز تخصصی و سایر اساتیدی که در طول این پژوهش همکاری و مساعدت های لازم را با بنده داشته اند هستم. و در آخر از خانواده ام به خاطر داشتن قلبی آکنده از عشق و معرفت، و فراهم کردن محیطی سرشار از سلامت، امنیت، آرامش و آسایش بی نهایت سپاسگزارم. همچنین قدردان تلاش برادر بزرگوایم برای راهنمایی های شان در چاپ این کتاب هستم.

امید که این پژوهش گامی هر چند کوچک برای هموار ساختن مسیر پربینج و خیم زندگی برای کودکان و نوجوانان این مرزو بوم باشد.

فرحناز سلطانی

زمستان ۱۳۹۳

farahnazsoltani@ut.ac.ir

www.ketab.ir

۴	مقدمه
۸	تعریف اصطلاحنامه
۹	تاریخچه پیدایش اصطلاحنامه
۱۰	اصطلاحنامه در ایران
۱۶	هدف اصطلاحنامه
۱۹	تفاوت اصطلاحنامه با سرعنوان موضوعی و واژه نامه‌ها
۲۲	مشخصات مشترک اصطلاحنامه‌ها و سرعنوان‌های موضوعی
۲۵	انواع اصطلاحنامه
۲۵	اصطلاحنامه چند زبانه
۲۶	اصطلاحنامه تصویری
۲۷	اصطلاحنامه خرد، کلان
۲۷	اصطلاحنامه خرد
۲۷	اصطلاحنامه کلان
۲۷	ساختار اصطلاحنامه
۲۸	روابط در اصطلاحنامه
۳۱	روش‌های تدوین اصطلاحنامه
۳۵	روزآمد سازی اصطلاحنامه
۳۶	روند تکمیل اصطلاحنامه‌ها به سوی آنالوژی‌ها
۳۹	نرم‌افزارهای تدوین اصطلاحنامه
۴۱	استانداردهای اصطلاحنامه نویسی
۴۲	فرا اصطلاحنامه‌ها

۴۶	تعریف کتابخانه‌های کودکان
۴۶	خدمات کتابخانه‌های کودکان
۴۷	وضعیت نمایه سازی و فهرست نویسی منابع کودکان و نوجوانان در ایران
۴۸	پشتوانه اصطلاحنامه کودکان و نوجوانان
۴۹	نقش اصطلاحنامه‌ها در بازیابی اطلاعات
۵۰	نیاز کودکان و کتابخانه‌های مرتبط به اصطلاحنامه اختصاصی
۵۵	روش پژوهش
۵۶	جامعه پژوهش
۵۷	نمونه پژوهش
۵۷	مراحل اجرای پژوهش
۵۸	ابزارهای گردآوری اطلاعات پژوهش
۵۸	گردآوری داده‌ها در مصاحبه
۶۲	ترسیم نمونه پیشنهادی در خنواره موضوعی الفبایی اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان
۶۹	تدوین نمونه اصطلاحنامه در نرم افزار تزاروس بیلدر
۷۴	نتیجه گیری
۷۵	منابع
۸۵	پیوست ۱
۹۱	پیوست ۲

چکیده:

هدف پژوهش حاضر امکان‌سنجی تدوین اصطلاحنامه‌ای برای تحلیل اطلاعات و منابع تولید شده برای کودکان و نوجوانان در ایران است. تا ضمن شناسایی مشکلات حوزه بازیابی و سازماندهی کودکان و نوجوانان و بیان ضرورت تدوین، با جمع‌آوری اطلاعات و شناسایی پستوانه انتشاراتی، کاربری و سازمانی به کار رفته در این زمینه، طرح پیشنهادی با ساختار و گستردگی مناسب برای ابزاری مؤثر برای تمایه سازان و متخصصان این حوزه ارائه شود.

این پژوهش با استفاده از روش سندی و کتابخانه‌ای ابتدا مبانی نظری اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان را مطرح می‌کند. سپس با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه به ثبت نظرات نمونه هدفمند ۱۵ نفر از خبرگان این حوزه با روش گلوله برفی به بررسی ضرورت، ساختار و پستوانه انتشاراتی، کاربری و سازمانی می‌پردازد و برای نمونه درختواره موضوعی القبایی اصطلاحنامه کودکان و نوجوانان را به صورت نمونه‌ای ارائه می‌دهد.

نتایج پژوهش نشان داد، بین پستوانه انتشاراتی کودکان و نوجوانان و نظام سلسله مراتبی و مترادفی واژگان آن‌ها رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. و سازمان‌های تخصصی حوزه کودکان و نوجوانان، از حیث واژه‌ها و اصطلاحات موجود و نیروی انسانی دارای منابع مناسب کودکان و نوجوانان برای تدوین اصطلاحنامه هستند. این اصطلاحنامه می‌تواند هم برای استفاده کودکان در کتابخانه‌های کودکان و آموزشگاهی و هم برای تمایه سازان حوزه کودکان و نوجوانان مورد استفاده قرار گیرد. همچنین پژوهش نشان داد به کارگیری شیوه‌های نوین مانند استفاده از تصاویر، بخش بندی موضوعی، تقسیم بندی میکرو تا ماکرو و متااصطلاحنامه و همکاری همه جانبه سازمان‌های زیربند در تدوین این اصطلاحنامه مؤثر خواهد بود.

هر کودک باید بتواند دریازه خود و اینکه چگونه می‌تواند با دنیای پیرامون ارتباط برقرار کند، آگاهی به دست آورد. بی‌شک توانایی‌های آن‌ها در شناخت و برقراری ارتباط با پدیده‌ها بسیار متفاوت از یکدیگر و در بسیاری از مواقع متفاوت از بزرگسالان است. بر اساس همین تفاوت‌های فردی، هر کودک باید توانایی درک، انطباق و هماهنگ ساختن واقعیت‌ها و همچنین اندیشه‌ها و باورها را در خود پرورش دهد. (عباسی هرمزی ۱۳۸۳، ص ۶۷). کودکان برای بیان منظور خود ممکن است از واژگان متفاوت از سایر واژگان معمول استفاده کنند. در این مسیر کتابداران کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان از حیث در اختیار قرار دادن ابزارهای مناسب برای بازیابی اطلاعات نقش مهمی دارند.

این ابزار، نمایه‌سازان و جست‌وجوگران - سوبد تیع آن کودکان - را یاری می‌کند که کدام اصطلاحات را به کار ببرند تا بازیابی اطلاعات با کیفیت و سرعت بهتر و بیشتری صورت پذیرد. (اصنافی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۵)

با توجه به اینکه بذر دانش و پژوهش و علاقه به مطالعه را باید از کودکی در درون کودکان و نوجوانان کاشت و پرورش داد، اهمیت کتابخانه‌ها را نمی‌توان نادیده گرفت. به همین منظور کتابخانه باید قادر باشد با استفاده از ابزارهای مناسب در مسیر امکان‌پذیری و سهولت بازیابی کاربران خود برای دستیابی به اطلاعات گام بردارد. از سوی دیگر کتابداران و نمایه‌سازان نیاز به ابزاری مناسب برای رهنمونی کودک به سوی اطلاعات مورد نیاز او دارند. از آن‌جا که اصطلاحنامه یکی از ابزارهای کنترل واژگان در بازیابی اطلاعات و سازماندهی دانش است، و اهمیت تناسب زبان اصطلاحنامه با نوع مخاطب و تفاوت بین دو گروه بزرگسالان و کودکان به علت تفاوت در مخزن دانش واژگانی یکی از مسائل مهم در تدوین و ساختار اصطلاحنامه است، تدوین اصطلاحنامه جامع و مانع با حفظ پشتوانه انتشاراتی واژگان و تعیین حدود موضوعی کودکان و نوجوانان پیشنهاد می‌شود. این

اصطلاحنامه می‌تواند به عنوان دستیار قدرتمندی در کتابخانه‌ها و نیز در طراحی صفحات وب کودکان به منظور سهولت بازیابی اطلاعات عمل کند.

با افزایش رو به رشد نظام‌های رایانه‌ای در کتابخانه‌های کودکان و استفاده آسان مخاطبان این کتابخانه‌ها (کودکان و نوجوانان) از رایانه، در آینده نزدیک انتظار می‌رود شاهد رشد فزاینده نظام بازیابی اطلاعات در این کتابخانه‌ها باشیم، که آماده باشند تا در بازیابی اطلاعات به کاربران کودک کمک کنند. در این میان نیاز به یک مجموعه از واژگان کنترل شده همراه با رابطه معنایی و ساختار ارجاعی مناسب برای هدایت کاربران کودک و نوجوان به واژگان مرجع و استفاده از جستجوی معنایی می‌تواند به این امر سرعت و دقت ببخشد. فقدان اصطلاحنامه تخصصی در این حوزه می‌تواند مشکلات فراوانی را در بازیابی به دنبال داشته باشد. عدم وجود اصطلاحنامه برای کودکان و نوجوانان در ایران پژوهشگر را به انتخاب این موضوع سوق داد تا با بررسی منابع موجود در سازمان‌های تخصصی و همچنین شناسایی الگوهای این اصطلاحنامه در کشورهای دیگر به بررسی ضرورت و ساختار و امکانات پشته‌های برای تدوین آن بپردازد. اصطلاحنامه می‌تواند در لایه‌های درونی نظام بازیابی مستقر شود تا کودک بدون نیاز به شناخت کلمات موجود در اصطلاحنامه مفاهیم مورد نظر خود را با بیان خود به نظام بدهد و از آن پاسخ بگیرد. از آن‌جا که یکی از مهم‌ترین چالش‌های حوزه ذخیره و بازیابی اطلاعات و بلکه بنیادی‌ترین آن نزدیک کردن زبان موضوعی جویندگان و ارائه دهندگان اطلاعات است، از این رو تدوین یک اصطلاحنامه در حوزه موضوعی کودکان با رعایت ساختار هستی‌شناسی مناسب و امکانات بصری می‌تواند گامی نو در مسیر بازیابی اطلاعات باشد.

وجود چنین اصطلاحنامه‌ای در ساختار یک نظام اطلاعاتی جست و جو و بازیابی را آسان و مؤثر می‌سازد و در واقع اصطلاحنامه بین استفاده کنندگان و سازمان دهندگان اطلاعات هماهنگی ایجاد می‌کند و با ارائه

اصطلاحات مشخص، روابط مفهومی آشکار، یادداشت‌های دامنه، و یادداشت‌های تاریخی موجب ارائه یکدستی

در فرآیند ذخیره و بازیابی اطلاعات می‌شود. (بتی^۱، ۱۹۸۹ و هدان^۲، ۱۹۹۷ نقل از محمدی، علیدوستی، ۱۳۸۶)

این اصطلاحنامه می‌تواند دستیار قدرتمندی برای استفاده کاربران صفحات وب کودکان، بخش مرجع، ابزار

فهرست نویسی و نمایه سازی کتابداران این مجموعه‌ها به منظور بازیابی باشد. برای ترسیم این اصطلاحنامه

نمودار درختواره‌ای اصلی اصطلاحنامه ترسیم می‌شود.

کودکان بالقوه جزو گروهی از مخاطبان پایه‌ای بسیاری از کتابخانه‌ها (کتابخانه‌های عمومی-آموزشگاهی-

کودکان) هستند، تهیه منابع و متون مناسب با شرایط خاص این گروه خاص روز به روز قابل توجه‌تر و مهم‌تر

می‌شود. این اهمیت از این جانشی می‌شود که این گروه خاص در آینده نزدیک و به صورت بالقوه مخاطبان

کتابخانه‌های آموزشگاهی، عمومی، دانشگاهی و تخصصی خواهند بود. ناکافی بودن تحقیقات در مورد شرایط و

نیازهای این مخاطبان، موجب فقر اطلاعات و عدم توسعه روش‌های تحقیق در این حوزه شده است. از طرف

دیگر، چالش‌هایی در مقابل مخاطبان خردسال وجود دارد که باید بر آن‌ها غلبه کرد. یکی از موارد این چالش‌ها،

عدم یکدستی در حفظ و نگهداری و سازماندهی و از همه مهم‌تر اشاعه مطیع اطلاعاتی کودکان است. این امر بر

اساس مشاهده‌های صورت گرفته کودکان را در استفاده از این منابع در مکان‌های مختلف دچار مشکل می‌کند. از

طرفی سیاست و خط مشی سازمان‌های مرتبط در این حوزه توسط سازمانی مسئول و مادر پیگیری نمی‌شود. از

این رو، این نیاز احساس می‌شود که با همکاری متخصصین مجرب در امر کتابخانه‌های کودکان فهرست

اصطلاحات خاص این حوزه به شکل استاندارد تهیه شود. اصطلاحاتی که بتواند با ساختار مناسب معنایی و

^۱ Batty

^۲ Hudon

ارتباطی مرتبط با کودکان برای آنان و همچنین کتابداران، پدیدآورندگان آثار کودک و نمایه‌سازان قابل استفاده باشد.

در خصوص ادبیات و کتاب‌های کودکان، حجم قابل توجه مجموعه اسناد و مدارک در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی کودکان نظیر کتابخانه ملی کودکان و نوجوانان ایران، شورای کتاب کودک، مراکز مختلف کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان ایران، بخش کودکان کتابخانه‌های عمومی و صد البته مدارس ذخیره شده است. به منظور ذخیره دقیق و بازیابی مؤثر اطلاعات مندرج در آنها، نیازمند تدوین زبان کنترل شده یا اصطلاحنامه تخصصی در این حوزه موضوعی است.

این پژوهش امکان‌سنجی تدوین اصطلاحنامه‌ای برای تحلیل اطلاعات و منابع تولید شده برای کودکان و نوجوانان در ایران است. تا با جمع‌آوری اطلاعات و شناسایی پستوانه انتشاراتی، کاربری و سازمانی به کار رفته در این زمینه، طرح پیشنهادی برای ابزاری مناسب برای نمایه‌سازان و متخصصان این حوزه ارائه شود و همچنین برای کاربران نهایی این کتابخانه‌ها (کودکان و نوجوانان) در امر بازیابی اطلاعات یاری‌دهنده باشد.